

Elszakadás és (alkotmányos) demokrácia

Wayne, Norman: Secession and (constitutional) democracy in chapter National Pluralism and Democratic Institutions. = Democracy and National Pluralism Ed. Ferran Requejo, 2001. 84–102. p.

Demokratikus-e az elszakadás? Egy megfelelő demokrácia-elmélet felruházna-e bizonyos csoportokat azzal a joggal, hogy elszakadjanak államuktól úgy, hogy magukkal viszik területének egy részét? Az elszakadási törekvések morális értékelése kapcsán többféle vélekedés csapott össze, ami pezsgést indított el a politikai filozófiában. Sok gondolkodó szerint ezekre a kérdésekre a válasz egyértelmű igen. A szecesszió érvelésük szerint a tökéletes önrendelkezés megnyilvánulása, és a demokráciának egyik alap gondolata az önrendelkezési elv. Ha egy demokrácia polgárai eldönthetik, hogy ki kormányozza őket, és hogy egy kormányt mi tegyen, miért ne dönthetnék el, hogy önmaguk kormányzásának államhatárai hol húzódjának?

Más teoretikusok gyorsan rámutatnak a demokrácia és a szecesszió fogalma közti feszültségre. Arra figyelmeztetnek, hogy a szecesszió lehetősége gyakorlatilag aláaknázná magát a demokráciát. A többségi hatalom integritása alárendelt helyzetbe kerül, ha egy csoport azzal fenyeget, hogy nem veti alá magát a demokratikus döntéseknek, hanem inkább az elszakadást választja, amennyiben kisebbségben találja magát. A demokrácia nemcsak az értékek igazságos mérlegelésének kérdése, hanem egy fórum, ahol a résztvevők véleményei és gondolatai egyaránt fejlődnek, átalakulnak és módosulnak a viták során. Ha a kilépés túl könnyű lehetőség, akkor ez a folyamat nem zajlik le. Ezek a teoretikusok időnként rámutatnak arra a fogalmon belüli ellentmondásra, hogy a demokratikus mérlegelés számára természetes, hogy kormányzati és politikai kérdéseken túl államigazgatási lehetőségeket is tárgyal. Ennek következtében a demokrácia a nép hatalma, de ez feltételezi azt, hogy tudjuk, ki a nép, és hogy az önrendelkezésben ki az, aki önmagáról rendelkezik? Ez az, amit a szecesszió megkérdőjelez. A szecesszióra leadott szavazat voltaképpen azt jelenti, hogy eldöntjük, kik azok, akik önmagukról rendelkeznek. De eldönthető-e ez a kérdés szavazással? És ha igen, akkor kik szavaznának? Ahhoz, hogy eldönthessük, hogy ki a nép, akik szavazhatnak, alapvető ellentmondásban van azzal, hogy ez az, amiről a szavazás dönt.

A demokrácia fogalmi és az elszakadás joga közti túl közvetlen kapcsolattal az a probléma, hogy három aggályt is felvet. Félrevezető lenne a demokrácia és az egyszerű többség uralma közé egyenlőségjelet tenni, vagy azt feltételezni, hogy a többségi uralom szükségszerűen lerombol más alapvető jogokat és értékeket egy liberális demokráciában. Egy elszakadás cselekménye vagy csak kísérlete is, rendkívül negatív hatást gyakorolhat az elszakadni kívánó régiókn belül és kívül az állampolgárok legitím elvárásaira. Ez megváltoztathatja emberek állampolgárságát akaratuk ellenére. Új kisebbségi csoportokat hozhat létre, amelyek tagjai jó okkal tarthatnak a legrosszabbaktól. Alapvetően megváltoztathatja az eredeti állam természetét anélkül, hogy a megmaradó rész polgárai beleszólhattak volna a kérdésbe. Bizonytalanságot kelthet a pénzügyi piacon, és új kereskedelmi határokat állíthat fel, amelyek mind az új, mind a maradvány államnak árárokat okoznak. És természetesen a világ számos részén erőszakos cselekmények hullámaihoz vezethet (mint pl. Pandzsáb és Észak-Írország), valamint brutális kitelepítésekhez (mint pl. a Balkánon).

A szerző mellett érvel, hogy egyes országokban, különösen a soknemzetiségűekben, ahol fennáll a szecesszionista politika lehetősége, célszerű rendelkezéseket hozni erről az alkotmányban. A legfőbb érve nem a szecesszió iránti lelkesedésből fakad, mivel az ilyen államokban valószínűleg felmerül előbb-utóbb a kérdés, függetlenül attól, hogy van-e vonatkozó záradék vagy sem. Amikor ilyen kérdés napirendre kerül, az politikai zűrzá-

vart és erőszakot kelt, elvonja az időt és az energiát más sürgős, a nagy nyilvánosságot érintő kérdésekről, valamint nem valószínű, hogy olyan megnyugtató módon kerül megoldásra, ahogy az előzetesen lefektetett alapszabály esetében megtörténhet. Azt is célszerűnek látszik átgondolni, hogy egy jól megszerkesztett szecessziós záradék egyes esetekben a szecessziós politika kialakulása ellen hat, sokkal inkább, mint azt elősegítené. A kanadai legfelsőbb bíróság még ennél is tovább megy, és azt állítja, hogy valójában a szecesszió demokratikus megközelítése az alkotmányos demokrácia, törvényesség, föderalizmus és kisebbségi jogok fejlett értelmezéséből fakad.

Röviden tehát, gyakran hasznos és bölcs lenne, hogy a demokratikus népek államalapításkor vagy reformok idején egyetértenének abban, hogy egy szecessziós záradékot is tartalmazzon az alkotmányuk. Ez lenne annak legékezebb bizonyítéka, hogy a szecesszió demokratikus döntés lehet még akkor is, ha sok más demokratikus döntéshez hasonlóan sajátlatos.

Bosznay Csaba

Nemzeti pluralitás és egyenlőség

Fossas, Enric: National Plurality and Equality in chapter National Pluralism and Democratic Institutions. = Democracy and National Pluralism Ed. Ferran Requejo, 2001. 63–83. p.

A szerző ebben a részben a szövetségi államok, különösen a soknemzetiségű országok egyenlőséghez való viszonyát elemzi, és megpróbálja bemutatni, hogy a homogenizációs tendenciák ellenére a modern föderális rendszerek mind a mai napig lehetőséget biztosítanak bizonyos diverzitásra, amely az unionista államokban nem lehet fel. Mindazonáltal kiemeli, hogy a föderális struktúrák fejlődése a multinacionális államokban különösen nehéz, és több módon ütközik a nemzetállamokat kísérő egyenlőség eszméjével.

A föderalizmus és egyenlőség összehasonlításakor elsőként meg kell figyelniük ezek jellemzőit, mivel nagyon tág fogalmakról van szó, ezért nem lehetséges őket precízen meghatározni. Ebben az értelemben mondhatjuk azt is, hogy két koncepcióértékkal foglalkozunk, melyek mindegyikének megvan a saját tónusa és specifikus irányultsága. Más politikai vagy jogi fogalmakhoz hasonlóan ezek is szimbolikusak, értelmük nem abban van, hogy meg kívánjuk ismerni őket, hanem hogy egy partnerrel vitát tudjunk folytatni róluk. A szerző véleménye szerint az adott körülmények között a „föderalizmus”, „a föderális politikai rendszerek” és a „föderáció” közötti megkülönböztetés teljesen helyénvaló. Mivel az első egy normatív fogalom, amely azt a gondolatot fejezi ki, hogy egy politikai szervezet megkísérli elérni mind a politikai integrációt, mind a szabadságot azáltal, hogy egyes esetekben egy adott közösség önmaga életét szabályozza, míg más esetekben másokkal közös szabályokon nyugvó rendszert működtet. A föderális politikai rendszerek fogalma leíró jellegű terminológia, amely olyan politikai rendszereket jelöl, amelyek több csoport közös szabályain és a csoportok egyedi szabályozásának kombinációján nyugszanak (föderáció, konföderáció, egyesületek, ligák). A harmadik fogalom, a „föderáció” olyan konkrétumokat jelöl, amelyekre igaz a föderális politikai rendszerek leírása, mint például az, amelyet 1787-ben az Egyesült Államokban találtak fel a honatyák Philadelphióban, és amelyet később olyan államok is adoptáltak, mint Kanada, Ausztrália, Németország, India, Svájc vagy Brazília. Ezt a formát föderális államnak nevezik, még akkor is, ha az alkalmazás helyén időnként eltérő formában nevezik meg. Egy sor közös jellemzőjük van: ez egy kormányzati struktúra és folyamat, amely megalapozza az egységességet,

miközben megőrzi a diverzitást is azáltal, hogy alkotmányosan egyesíti a különböző politikai közösségeket egy korlátozott, de iránymutató politikai közösségbe, amelynek hatalma megoszlik az általános nemzeti szintű felelősséggel bíró kormányzat, valamint az alkotóelemek saját kormányzata között, amelyek helyi hatáskörrel rendelkeznek.

Ezen az alapon mindazonáltal két további megkülönböztetést is kell tennünk, ugyanis el kell választanunk egymástól az integratív föderalizmust, illetve a decentralizáló föderalizmust. Az első olyan alkotmányos rendet jelöl, amely az egység felé törekszik a diverzitásban úgy, hogy korábban függetlenek vagy konföderációs kapcsolatban voltak az alkotó csoportok. Szükség esetén a rendszer képes teljes mértékben elfogadni a társadalmi különbséget két tagterület között. A második egy olyan alkotmányos rendre utal, amelyben a hatalom újból felosztásra kerül, egy korábban egységes államban az öt alkotó csoportok között.

Egy másféle megkülönböztetés szerint létezik területi föderalizmus és multinacionális föderalizmus. Az első egy nagy és változatos terület szervező hatalmának tekinti magát függetlenül a lakosság etnokulturális összetételétől, és célja az, hogy fokozza a kormányzás hatékonyságát, illetve polgárainak közelségét a hatalomhoz, valamint nagyobb garanciát nyújtson a szabadságra azáltal, hogy területi alapon megosztja a hatalmat. Az ilyen típusú rendre példa az USA, Ausztrália és Németország. A másik típus, amely ugyanabban a politikai térben működik változatos nemzeti közösségek között, fel kell, hogy ismerje azok különböző identitását, és el kell, hogy ismerje azok törekvését olyan fokú önrendelkezésre, amely garanciát biztosít az identitás fenntartására és fejlesztésére, amit megfigyelhetünk például Kanada, Belgium és Spanyolország esetében.

Az egyenlőség az alkotmányos államok szervezeti felépítése általános alapelveinek tekinthető, mivel az állam létrejöttének alapjául szolgál, és egy olyan alapvető jog, amelyet minden liberális-demokratikus rendszer garantál minden polgára számára.

Röviden összefoglalva a szerző arra a következtetésre jut: ahhoz, hogy a komplex kulturális valóságok befogadhatók legyenek a többnemzetiségű társadalmak számára, elengedhetetlenül szükséges a nemzetállam ismérveinek, a föderalizmus elveinek és az egyenlőség fogalmának gondos felülvizsgálata.

Bosznay Csaba

Vezetők és léhűtők: kormányzás, polgáriság és etnikum a posztkommunista Romániában

*Stan, Lavinia: Governance, Civicness and Ethnicity in Post-Communist Romania.
= Leaders and Laggards, 2003. March. 137–184.*

Az európai kommunista rezsimek 1989-es összeomlása a társadalomtudósok számára azt a ritka lehetőséget nyújtotta, hogy megfigyelhették új politikai intézmények születését, és újra megvizsgálhatták a politikai magatartásformák hatását az intézmények változására. Az elmúlt évtizedben társadalomtudósok túlnyomó többsége, politikai tanácsadók és kommentátorok, akik a posztkommunista demokratizációs folyamatokról írtak, arra a következtetésre jutottak, hogy a demokratikus világban már bevált intézményi keretekre van szüksége Kelet-Európának, hogy megoldja sokrétű társadalmi, gazdasági és politikai problémáit. E nézet szerint a nyugati stílusú többpárti választási rendszer, a törvényhozási, a bírói és a végrehajtó hatalom szétválasztása, írott alkotmányok és alkotmánybíróságok létrehozása és a helyi önkormányzatok reorganizációs programjai szolgáltatták

a legjobb követendő példát a demokratizálódásra az elszegényedett és konfliktus sújtotta Kelet-Európa számára. Sok kutató számára a legnagyobb kérdést a nyugati típusú intézmények átvételének gyorsasága jelentette. Mind a gyors, mind a fokozatos alkalmazás hívei heves vitáik ellenére ugyanabból az alapfeltevésből indultak ki, nevezetesen ha a világ egyik végében egy intézmény demokratikusan és hatékonyan tud működni, akkor az a világ másik szegletében viszonylag könnyedén felállítható, és hasonló pozitív eredményeket fog hozni. Azt, hogy az átvett intézményi struktúrán kívüli tényezők hatással lehetnek a kormányzati intézmények teljesítményére, röviden csak a politikai kultúra általános fogalmával jelölik. A környezet és a kultúra jelentőségének felismerése ellenére ezek a tanulmányok ritkán mentek bele a részletekbe a tekintetben, hogy mely érzelmi reakciók formálhatják, és milyen módon az intézmények működését.

Ezzel ellentétben a vizsgált tanulmány a környezet felé fordul, melybe beágyazódva működnek ezek az intézmények, és azt vizsgálja, hogy azok demokratikus volta nem kizárólag az állami intézmények rendszerében keresendő, hanem a társadalmi környezetben is. A kelet-európai posztkommunista átalakulás első évtizede világossá tette, hogy az új intézmények teljesítménye jelentős eltérést mutatott országonként, és egyes esetekben egyazon ország határain belül is, noha formai szerkezetük a nyugati modelleket utánozta, és e tekintetben kis eltérés volt az országok között. Időről időre a kelet-európai országok nagyobb előrehaladást mutatnak az elszámoltatható és felelős struktúrák kiépítésében, mint a balkáni országok. Ezek a folyamatok azonban több megválaszolandó kérdést vetnek fel: Kelet-Európa nyugati stílusú intézményei hogyan teljesítenek? Pontosabban mennyire hatékonyak a kormány intézményei a világ e részében a problémák felismerése és megoldása terén, és ez mennyiben fedi a választók által támasztott követelményeket? Mivel magyarázható a teljesítményük különbsége, amikor legalábbis papíron a kormány intézményei gyakorlatilag ugyanolyanok? Szocioszerkezeti tényezők hatással vannak-e ezen intézmények napi működésére? Az intézményi hatékonyságot sújtják-e az etnikai konfliktusok (Kelet-Európa Achilles-sarka)? És végül milyen kapcsolatban van egymással a kormányzat, a polgáriság és az etnikumhoz való tartozás?

E kérdések megválaszolása céljából jelen elemzés feltárja azt, hogy a szocioszerkezeti tényezők milyen hatással vannak a nyugati típusú helyi intézmények teljesítményére Kelet-Európában. Ezzel a módszerrel a tanulmány olyan korábbi elemzésekre épül, amelyek szerint mélyen gyökerező kulturális normák befolyásolják a polgárok egymás iránti hajlandóságát a bizalomra, és hogy önkéntes szervezeteket hozzanak létre, valamint hogy részt vegyenek a politika formálásában, és közösen cselekedjenek a politikai intézmények hatékonyabbá tételéért és azért, hogy a számukra fontos kérdésekkel foglalkozzanak. Egy sokrétű, országon belüli összehasonlítással a tanulmány egyfelől megkísérli bemutatni a magatartási és attitűd-normák közti kapcsolatot, másfelől a helyi intézmények teljesítményét. A felvontatott bizonyítékok arra engednek következtetni, hogy azok a megyék, ahol a polgárok politikai attitűdjei és magatartási formái közelebb állnak a polgári közösségekben szokásosakhoz, ott hatékonyabb és befolyásolhatóbb a helyi önkormányzatok működése, mint az olyan megyékben, ahol a bizalmatlanság, a politikai apátia és az egyéni érdekek dominanciája uralkodik. Ezzel egyidejűleg a tanulmány megpróbálja felmérni, hogy az át nem hidalt etnikai megosztottság milyen mértékig okozza az intézmények érzéketlen és rossz hatásfokú működését, és bemutatja, hogy azok a térségek, amelyeket manapság etnikai konfliktus sújt, azok képtelenek olyan polgári kötelékek kialakítására, melyek elősegítik a társadalmi tőke fejlődését.

Ennek elérése céljából a szerző sűrűn alkalmaz összehasonlító politikai koncepciókat és technikákat egy volt kommunista ország vizsgálatában. Az összehasonlító megközelít-

tés kerete lehetővé teszi, hogy kelet-európai politikával foglalkozó tanulmányokat konstruktív dialógusba vonjon más térségekben végzett kutatásokkal, annak reményében, hogy kölcsönösen hasznos következtetésekre jut. Ez az elemzés négy romániai megye összehasonlítására épül. Noha az összehasonlító politika szemléletomást egyre inkább nemzetek közti különbségek elemzésére épül, néhány újabb elemzés aktualizálta a nemzeteken belüli kereteket, bemutatva, hogy „a legszélesebb filozófiai és elméleti implikációk összehasonlító politikai kutatása megvalósítható egyetlen országon belül”. Az intézményi rendszer működésének jobb megismerése céljából, valamint abból fakadóan, hogy ezek Románia esetében azonos keretek között működnek, esett a választás inkább a megyék közti, mint a nemzetek közti összehasonlításra. A fő kérdéseket szem előtt tartva a négy kiválasztott megye formális intézményrendszerében, gazdasági erejében és fejlődésében hasonló, de különböznek földrajzi adottságaikban, történelmi múltjukban és etnikai összetételükben. E tanulmány számára az egyik legfontosabb szempont olyan esetek vizsgálata volt, amelyek nagy valószínűséggel jelentős szociosztrukturális eltéréseket mutatnak, így Románia négy különböző kulturális régiójából választott a szerző. A négy kiválasztott megye Maros és Arad Erdélyben, valamint a vlach Arges és a Moldovában található Galati, amelyek mind a gazdaságilag legfejlettebb és iparosodottabb területek közé tartoznak a posztkommunista Romániában. Arges és Galati megyékben gyakorlatilag csak román etnikumú lakosok élnek, míg a más nemzetiséghez tartozók a lakosság alig 2 százalékát teszik ki. Maros lakosságának mindössze 52 százalékát alkotják románok, miközben a fennmaradó rész túlnyomó többsége magyarokból áll. Arad lakosságának egyötöde nem román, de erdélyi mércével mérve a megye etnikailag homogén, és nem határos Marossal.

Az adatgyűjtés 1999 januárja és májusa között zajlott kb. egy-egy hónapot eltöltve minden egyes megyében. A megyei kormányhivatalnokok általában szívesen álltak rendelkezésre interjú céljából, és szolgáltattak információt politikai, költségvetési és statisztikai kérdésekben. Ezen interjúk mellett 33 megyei tisztségviselőt és 18 helybéli kulcsembert kérdezett meg, 15 középiskolai igazgató 8 különböző helyszínen engedélyezte, hogy 150-200 diákkal töltsen ki kérdőívet minden egyes megyében. Az összesen több mint 700 diákot felölölő adatgyűjtés eredményeit feldolgozó 5. fejezet bemutatja, hogy a kommunizmus összeomlását követő egy évtizeddel a társadalmi tőke megoszlása nem egységes Romániában, hanem néhány megye nagyobb mértékben részesedik, mint mások. A megyék hat szociosztrukturális tényező mentén lettek rangsorolva: bizalom, érdeklődés a politikai és a közösségi élet iránt, polgári elkötelezettség, törvénytisztlet, tolerancia és asszociáció. Más, korábbi tanulmányok 48 különböző mérését alkalmazta, hogy minden egyes megye számára egy összefoglaló indexet tudjon létrehozni. Az elemzés következetesen magasabbra rangsorolja az erdélyi Arad és Maros megyéket, mint a nem erdélyi Argest és Galati. Azok a megyék, amelyekre a tolerancia, a bizalom nagyobb mértéke volt jellemző, egyben azok is, ahol a vesztegetés és a korrupció kevésbé volt jelen. Ezzel ellentétben azok a megyék, ahol a civil szervezetekben kisebb létszámú tagság a jellemző, valamint kisebb arányú a részvétel a választásokon és más politikai tevékenységekben, egyben intoleránsabbak, bizalmatlanabbak és korruptabbak is.

Az adatok értékelését követően a társadalmi tőke és az intézmények teljesítménye közötti közvetlen ok-okozati összefüggést vizsgálja. Majd a szerző rávilágít arra, hogy tanulmányával hiányt próbál kitölteni, amivel lehetővé válik Románia és általánosságban a kelet-európai posztkommunista politika megértése. Következtetésében vizsgálat alá veszi a jó kormányzat és a polgáriság, valamint az etnikai konfliktusok és a kelet-európai demokratizációs törekvések közti kapcsolatot.

Népi-nemzetiségi identitás, biztonság és Jugoszlávia összeroppanása: Montenegró esete és kapcsolata Szerbiával

Cross, Sharyl and Komnenich, Pauline: Ethnonational Identity, Security and the Implosion of Yugoslavia: The Case of Montenegro and the Relationship with Serbia. = Nationalities Papers, 33. vol. 2005. 1. no. March 1–27. p.

Míg a hagyományos etnikai és vallási riválisok csoportjai egyesültek a modern soknemzetiségű kommunista nemzetállamban, Jugoszláviában Broz Tito marsall erőteljes jelenléte és vezetése alatt, a kommunista blokk összeomlása és az azzal egyidejű forradalmi és demokratizációs hullámverés Kelet-Közép-Európában nagymértékű bizonytalanságot és hatalmi vákuum érzetét keltette a teljes volt kommunista blokkban. Konfliktusok készültek kirobanni hagyományos etnikai és kulturális vonalak mentén. Jugoszlávia politikai elitjének a hatalomért és a területekért folytatott küzdelme elszakadási konfliktusokhoz vezetett Horvátországban 1991–1992-ben, Bosznia-Hercegovinában 1992–1995-ben és legutóbb Koszovóban 1999-ben.

Jugoszlávia valamikor hat tagköztársaságból és két autonóm tartományból állt, melyek a II. világháborút követően egyesülve egy nagyon változatos államot alkottak. Ennek az államnak három hivatalos nyelve, három nagy vallási csoportosulása és kb. 20 milliós népessége volt. E sok etnikumból összetevődő nemzetnek a tagjai kifejlesztettek valamiféle közös „jugoszláv” tudatot, ahogy azt a Balkán-szakértő Vladimir K. Volkov megfigyelte: „Jugoszlávia széthullását megelőzően Bosznia-Hercegovina és különösen annak fővárosa, Szarajevó a különböző vallású és etnikumú népek együttélésének idillikus képét sugározta. Voltak vegyes házasságok és az emberek meglehetősen egyértelműen nemzetiségüket jugoszlávként fogalmazták meg.” Mindazonáltal a hosszú történelemre visszatekintő politikai nyugalanság, vallási konfliktusok és függetlenségi harcok ezek között a történelmileg különálló és egyedi etnikai csoportok között, egyértelműen artikulálták az érdekérvényesítést a bizonytalanság elmélyítésének eszközével élő politikai elit manővereivel szemben.

Az 1945 utáni (majdnem ötvenévi) békés együttélési időszak, amelyben az etnikai ellenérzések alárendelődtek, legalábbis színlegesen, az asszimilációnak, az új konfliktusokkal terhelt valóságban széthullott, és ez olyan erőszakos konfrontációhoz vezetett, amely teljesen váratlanul érte a viszonylag modern európai nemzetet a XX. század végén. Ahogy azt a szerző később kifejti, a nemzeti kapcsolatok akkori rendszere nem rendelkezett megfelelő eszközökkel az etnikai konfliktusok kirobbanásának hatékony kezelésére. A II. világháborút követő évtizedekben a nemzeti kapcsolatok kutatói észak–dél és kelet–nyugat kérdéskörére koncentráltak, figyelmen kívül hagyva a világ biztonságának kritikus tényezői közül az etnikai kultúra és identitás fennmaradásának jelentőségét. Ahelyett, hogy a hidegháború utáni nemzetközi politikai színtér megerősítette volna az optimista várakozásokat, amelyeket sok szakértő tett magáévá az 1990-es években, Jugoszláviában az addig békésen egymás mellett élők között kirobbanó konfliktus professzor Samuel E. Huntington jövőképét támasztotta alá, aki az eljövendő XXI. századra a „civilizációk vallási, kulturális és etnikai vonala mentén zajló harcát” jövendölte.

A volt Jugoszlávia területén folyó polgárháború a NATO ötvenéves történetének első katonai beavatkozását eredményezte. Miközben a Clinton-adminisztráció oroszlánrészt vállalt a Dayton-i Egyezmény végrehajtásában, és vezető szerepet töltött be a 78 napos bombázási hadjáratban a szerb vezető, Slobodan Milošević ellen, addig az USA politikai közösségének nyilvánvaló tájékozatlansága mellbevágó volt. Több kínos eset közül az

egyik, például a Pentagon vezető szövivője a kelet számára a következő megdöbbentő kijelentést tette arra vonatkozólag, hogy szüneteltethetik a bombázásokat az ortodox húsvét idejére: „természetesen megfontolás tárgyává tesszük a vallási ünnepeken a támadások szüneteltetését, ahogy figyelembe vesszük a keresztény ünnepeket is”. 1999 márciusa előtt a legtöbb amerikai meg sem találta volna a térképen Koszovót, és a térség lakóit sem tudta volna megkülönböztetni egymástól. Az USA közvéleménye egyértelműen a hadjárat mellett foglalt állást úgy, hogy „tudásának” legnagyobb része a háborút övező sajtóból származott, amely leginkább is meglehetősen egyoldalú volt, és nagyon kevéssé tudta feltárni azt a térségre jellemző összetett helyi történelmet és kultúrát, valamint az országot ért addigi politikaformáló eseményeket. Az USA napi sajtója a volt Jugoszláviában zajló polgárháborút egyfajta western-filmmé egyszerűsítette – melyben a jó harcol a gonosz ellen – ami igen nehezen teszi megérthetővé – vagy megoldhatóvá – ezeknek a történelmi konfliktusoknak a természetét.

2003 áprilisában az Egyesült Államok védelmi minisztere, Colin Powell személyesen látogatott el Belgrádba, hogy találkozzon Szerbia-Montenegró újonnan megválasztott elnökével, Svetozar Marović-csal (aki Kotorban született, és Montenegróban a podgoricai egyetemen tanult). Powell felajánlotta támogatását Szerbia-Montenegró kétoldalú kereskedelmi kapcsolatainak helyreállításához és normalizálásához, és az USA, valamint a NATO támogatásáról biztosította a szükséges átalakításokhoz, hogy az állam hadserege részt vehessen a békepartnerségi programban, melyet a nyugati nemzetek alapítottak, hogy elősegítsék a haderők közti együttműködést a volt szovjet és kelet-közép-európai országok között. 2003 augusztusában a szerb és montenegrói vezetés Sveti Stefan-ban gyűlt össze, hogy megalapítsa az Európai Gazdasági Integrációs Tanácsot, amely az állam integrálódását hivatott koordinálni az európai gazdasági rendszerekben.

Szerbia és Montenegró jövőjét nagy valószínűséggel mind etnikai-nemzeti önértékelése, mind pedig érdekeik racionális szem előtt tartása határozza meg. A nemzetközi közösség hatása, különösen az Egyesült Államok és az Európai Unió kétségtelenül elengedhetetlen szerepet fog játszani mind a montenegróiak, mind a szerbek biztonsági törekvéseiben és azokról a másik fél által alkotott véleményben, és valószínűleg döntő jelentőségű tényezővé válnak majd e két nép jövőjének alakításában.

Bosznay Csaba

Balkáni egyiptomi és cigány/roma tanulmányok

Trubeta, Sevasti: Balkan Egyptians and Gypsy/Roma Discourse. = Nationalities Papers, 33. vol. 2005. 1. no. March 71–95. p.

Az 1990-es években az amúgy is sokszínű Balkánon egy újabb, politikusok, tudósok és a széles nyilvánosság figyelmét magára vonó csoport került előtérbe. A Macedóniában és Koszovóban „Egypcani”-ként, illetve Albániában „Jevg”-ekként ismert csoport, amelyet az albán muszlimok elalbánosodott cigányokként tartanak számon, noha ők magukat egyiptomi bevándorlók leszármazottainak tartják. A Macedón Köztársaságban a balkáni egyiptomiak ma egy hivatalosan elismert különálló népcsoportot alkotnak, és politikai befolyással rendelkeznek a képviselői és kulturális szervezetekben, Koszovóban és Albániában.

A volt Jugoszlávia instabil hatalmi viszonyai között, különösen Koszovóban 1989-et követően e csoport megjelenése és felemelkedése politikai következményekkel járt. Az

egyiptomiak szimpátiát ébresztettek Belgrádban, mivel megkülönböztették őket a többségi albán lakosságtól, és a szerb nacionalisták potenciális szövetségest láttak bennük. 1990 októberében a német *Der Spiegel* magazin tudósítása szerint az akkori jugoszláv elnök, Milošević úgy döntött, tekintettel az elkövetkező választásokra, hogy elismeri az egyiptomiakat mint különálló népcsoportot. „A szerb vezető azt állítja, hogy a jugoszláviai albánok többsége valójában egyiptomi... A következő népszámlálás szövetségi főbiztosa, Hisein Ramadani közelebb jár az igazsághoz: az egyiptomiak százaiban valójában egy maroknyi cigány, akik már hosszú ideje albanizálódtak, de most hirtelen nem kívánának albánok lenni”. A térség feszültségei a koszovói válság végén tragikus fordulatot vettek, mivel az albán lakosság megvádolta az egyiptomiakat, az askáriakat és a romákat, hogy kollaboráltak a szerb milíciákkal, ezért elűzték őket. Ez az üldöztetés erőszakos cselekményekkel és erőszakos kitelepítéssel, a hátramaradók és a visszatérők életfeltételeinek számottevő romlásával járt. A koszovói válság következményeként rengeteg egyiptomi próbált menekült-státushoz jutni más európai országokban. Az ennek következtében kialakuló egyiptomi diaszpóra elitek létrejöttéhez vezetett, melyek bizonyos mértékű nemzetközi politikai támogatáshoz jutottak. A máig fennálló problematikus helyzet Koszovóban és a balkáni egyiptomiak „valódi identitásáról” folytatott vita megvilágítja a politikai érdekek szálait. A balkáni kisebbségi kérdés mellett 1989 után az „egyiptomi ügy” politikai jellege erősödött fel, így az egyiptomiak magukra vonták nemcsak az emberi jogi szervezetek, de a nagy nyilvánosság és a kutatók érdeklődését is, mivel számos publikáció jelent meg ebben a témában. Érdemes megjegyezni, hogy függetlenül attól, hogy az egyiptomiak tényleg bevándorlók leszármazottai vagy egyszerűen cigányok/romák, a kutatók általában a szerteágazó cigány/roma problémakör részeként kezelik őket. Az identitásuk körül folyó egyre intenzívebb vita ellenére a kutatók többsége amellett érvel vagy foglal állást, hogy akiket ma egyiptomiaknak nevezünk, valójában cigányok/romák, akik nagyobb köztiszteletnek örvendő identitást próbálnak keresni, hogy megszabadulhassanak a cigány stigmától. Bár ez a domináns elv a társadalomtudományi tanulmányokban, egyes kutatók megpróbálták történelmi bizonyítékokat találni az egyiptomi jelenlétre a Balkánon, hogy feltárják a lehetséges kapcsolatot egy korai egyiptomi migrációs hullám és a jelenkori „kérdéses” csoportok között. Duijzings és Marusiakova megjegyzik, hogy a volt Jugoszláviából szerb és más tudósok megkísérelték történelmi dokumentumok olyan interpretációját, amely alapot adhat e közösség létrejöttének és fejlődésének.

Az egyiptomiaknak nevezett csoportok jelenléte a Balkánon a különböző történelmi korok során jól dokumentált, tehát nem képezi vita tárgyát. Ezzel ellentétben az újonnan felmerülő és ma már aktuálpolitikai kérdés, hogy a jelenlegi egyiptomiak és a századokkal ezelőtt a Balkánra érkező egyiptomi bevándorlók között van-e kapcsolat. Természetesen a társadalomtudósok és történészek feladata egyes közösségek és csoportok múltjának és történelmének kutatása, valamint azon folyamatok és feltételek feltárása, amelyek a csoport tudatának létrejöttét és fennmaradását elősegítették. De elegendő információ hiányában csak találgatások, spekulációk övezhetik az olyan csoportok, mint az egyiptomiak létrejöttét. Mindazonáltal a kulcskérdés – miként képes egy olyan csoport, amelynek hiányzik a kollektív emlékezetet megőrző és ébren tartó elitje és intézményi rendszere arra, hogy fenntartsa és ápolja az ősi eredet emlékét – továbbra is megválaszolatlan marad. Múlt és jelen közti kapcsolat megalapozására irányuló törekvés a történelmi folyamatosság, azon belül is a leszármazás koncepcióján keresztül a mítoszok születésének klasszikus esete, amelyet a vitában résztvevők mind különféleképpen kezelnek. Az egyiptomi elitek megpróbálják megalkotni nemzetük arculatát a múlt egy bizonyos

értelmezésén keresztül, és elhelyezni magukat egy folyamatos történelmi szálon a múlt és jelen körülményeik között. Ugyanakkor a nagyobb társadalmak, amelyekben az egyiptomiak élnek, szintén hasznot húznak a múltból, és mindössze az egyiptomi eredetet helyettesítik be cigány származással. Mindkét fél a múltat a jelenben hívja életre. Az okok azonban különbözőek: az egyiptomiak legitimitást keresnek ahhoz, hogy belépjenek a nagyobb presztízsű közösségek világába, míg a társadalmak, amelyekben élnek, megpróbálják megindokolni az egyiptomiak kizárását erről a szinterről, jogszerűvé tenni ugyanezen az alapon. Az egyiptomiakról folytatott vita középpontjában nem az egyiptomiak különbözősége a cigányoktól a legfontosabb kérdés, hanem elsődlegesen az, hogy egy többségi társadalom elsősorban idegenként kezeli őket.

Végezetül a romák nemrégben egy indiai gyökereket felvázoló eredettörténetet tettek magukévá, bár történelmi források körülbelül a XI. századra teszik a cigányság érkezését Európába. A legtöbb résztvevő számára, beleértve a többségi társadalmakat, az egyiptomi és roma eliteket, valamint a kutatók közösségét is, a kivülállás vagy kizárás tűnik a legelfogadhatóbb opciónak. Ez a megközelítés egy olyan elité, amely szerint a legitimitás a nemzeti ideológia egyik normája. E norma erőltetésének hatására az alsó társadalmi rangban elhelyezkedett csoportok, mint pl. az egyiptomiak és a romák nagy része, nagy múltú nemzetek leszármazottainak tekintik magukat, amelyet környezetük álcaként értelmez. Ennek következtében, míg a domináns társadalmi csoportok teljes részvételi státust birtokolnak, addig a kisebbségi elitek a politikai egyenjogúság felé törekednek, és nem fejlesztenek ki alternatív stratégiákat, ezért a folyamat ördögi körré válik, melynek kezdeti és végpontjában a nemzet koncepciója áll.

Bosznay Csaba

Elnökválasztás Abháziában: Diplomáciai hatások Moszkva irányában?

*Gloaguen, Cyrille: Presidential Election in Abkhazia: Diplomatic Effects Towards Moscow?
= Défense Nationale, 61. vol. 2005. 3. no. 15–20. p.*

Abházia – a kicsi szakadár grúz köztársaság – nehézségei az elnökválasztás során megmutatták, hogy az orosz érdekeltség milyen nagy mértékben van jelen a világnak ebben az eldugott szegletében. Emellett rávilágít, hogy a térség napjainkban is kiemelt stratégiai jelentőséggel bír Moszkva számára. Ezen felül kiemeli az orosz külpolitika kettősségét. Ebben az értelemben az abházkérdés úgy is tekinthető, mint a kaukázusi térségben – különös tekintettel Grúziában – folytatott orosz politika hibáinak példázata.

Nem kevesebb, mint két választási fordulóra volt szükség ahhoz, hogy Abházia végre elnökére találjon. A két forduló és azok háromhónapos időszaka alatt a kis, gyakorlatilag független grúz köztársaság veszélyesen közel állt a polgárháborús helyzethez. Annak elenére, hogy a térség lakosságának mindössze egyharmadát teszi ki az abház etnikum, a kialakult feszültség alapvetően csak az abház klánok körében volt jellemző. A választási küzdelmek során a két rivális tábor (Bagapch, Khajimba) teljesen megosztotta a főbb kormányzati és igazságügyi szerveket, az állami rádiót, televíziót; nyomást gyakoroltak a bírákra, a választási bizottságra stb., hogy a szavazás eredményét saját javukra fordítsák.

Ami az orosz befolyást illeti: Vlagyimir Putyinnak sikerült elkerülnie a térség destabilizációját azáltal, hogy elérte M. Khajimba alelnöki kinevezését, miközben ezzel az orosz elnök saját – Moszkva – érdekei sem sérültek.

Az orosz külpolitikában jelen van egyfajta kettősség, annak ellenére, hogy a Kremlben van olyan ember, aki megfelelő befolyással rendelkezik az abház végrehajtó hatalom legmagasabb szintjein, és közel van az orosz hatalmi körökhöz. Ez a kettősség jól megfigyelhető a Moszkva által folytatott gazdaság-diplomáciai tevékenységében. Z. Jvania grúz miniszterelnök azzal a céllal segítette elő egy vasúti beruházás megvalósítását, hogy megakadályozza az orosz befolyást Abházia térségében, mellyel az elszakadási törekvéseket támogatták, mely paradox módon pont ellentétesnek tűnik Oroszország stratégiai érdekeivel a Kaukázusban. Azt gondolhatjuk, hogy a Kreml hasznot tud húzni az elszakadási törekvésekből oly módon, hogy ellentéteket szít Grúziában. Mégis látni kell, hogy ez a politika egészen napjainkig ellenkező hatást ért el, mindig távolabbra taszítva Tbiliszit az euroatlanti közösségtől.

Oroszországnak milyen érdeke fűződhet a szakadár törekvések támogatásához? Abháziában járva és az 1992–1993-as háború nyomainak látványa ellenére is szembeötlő, hogy a fegyveres konfliktus már a múlté. A békeidőkre jellemző rend és gazdasági fejlődés látható, ezért a térség egyre nyitottabb Krasznodar felé, és kisebb mértékben Törökország felé. A politika intézményrendszere kiépült, és kapcsolatrendszerük működik az őket környező régiókkal (Dél-Oszétia, Karabakh). Abházia napjainkban az államiság minden ismérvével rendelkezik. Egyedül a nemzetközi elismertsége hiányzik. Következésképp az orosz érdekeltségek, melyek nem feltétlenül esnek egybe a Kreml érdekeivel, napjainkra már nemcsak geopolitikai, de gazdasági jellegűek is. És ezek az érdekek nem feltétlenül állami, hanem inkább magánérdekek.

Szükséges lenne felismerni a putyini hatalom gyengeségeit mint intelmet, hogy egyes személyek privát érdekei nagyobb támogatottságot élveznek Moszkvában, mint az államérdekek. Ezzel valószínűleg a másfél éve már börtönben lévő Mihail Khodorovszkij is teljes mértékben egyetértene.

Bosznay Csaba

Ciprus kérdése még mindig megoldatlan: biztonsági aggályok és az Annan-terv kudarca

*Faustmann, Hubert: The Cyprus Question Still Unsolved: Security Concerns and the Failure of the Annan Plan.
= Südosteuropa Mitteilungen, 06/2004, 45–68. p.*

Szerző a biztonsági aspektusok szerepét veszi górcső alá, amelyet az Annan-terv görög ciprióták általi 76%-os elutasítása és az északi választókörizet 65%-os elfogadása indokol. 2004. április 24-én, a népszavazás napján a nemmel szavazó görög ciprióták háromnegyede állította a szavazóhelyiségből kilépve, hogy az Annan-terv elutasításának legfontosabb oka az, hogy biztonsági aggályaiak voltak. Egyértelmű, hogy a görög ciprióták úgy érezték, hogy biztonsági szükségleteikre nem adott kielégítő választ az Annan-terv 5. változata. Ezzel egy időben a török ciprióták túlnyomó többsége igennel szavazott. Mivel biztonsági aggályaiak legalább olyan súlyosak voltak, mint a görög cipriótáké, jogosnak tűnik feltételezni, hogy a török ciprióták a tervek által felvázolt biztonsági rendezést legalábbis kielégítőnek találták. De nem szabad megfeleledkezniük a görög ciprióták nevére és a török igen között meghúzódó más okokról sem. A török igen nagyrészt abból a politikai törekvésből származik, hogy megpróbálták a török cipriótáknak az Annan-terv negatív oldalai iránti érzékenységet kiküszöbölni. Adott lévén az etnikai ellentét öröksége ezen a kelet-földközi-tengeri szigeten, mindig is nyilvánvaló volt, anélkül hogy a két

közösség biztonságot érintő aggályait kielégítő módon rendeznék, valamint a török és görög anyaország hasonló félelmét kiküszöbölnék, semmilyen ciprusi rendezési tervet nem lehet elfogadtatni egy népszavazáson.

Nemzetközi kapcsolatokban a teljes biztonságot a mindennemű fenyegetéstől mentes állapot jelölésére használják. Mivel a teljes biztonság egész egyszerűen lehetetlen, és mivel a biztonság relatív fogalom, az Annan-terv 5. változatának megoldásait annak fényében kell elbírálni, hogy milyen fokú többé-kevésbé teljes vagy egyáltalán semmilyen biztosítottágot sem ad. A fenyegetettség érzékelése a nyilvánosság körében, illetve a biztonsági mechanizmusok hatékonysága szintén szerepet játszik. Törökország politikai vezetői, pl. még megfontolás tárgyává sem teszik további ciprusi területek megszállását, de sok görög ciprióta számára egy második török invázió fenyegetése valóságos veszély, ami ellen életbevágóan fontos védekezni. Ezért ennek az elemzésnek az alapját a biztonsági szükségletek adják, ahogy azt a tárgyalófelek politikai vezetői, valamint a nagy nyilvánosság azt kifejezésre juttatta a népszavazás előtt és után. Mivel a legtöbb vitatott kérdésnek Ciprus esetében van biztonsági aspektusa, ezért ebben a cikkben a szerző a hivatalosan biztonsági kérdésekként jelölt problémákra koncentrálna, illetve azokra, amelyekben a biztonsági elem legalábbis a legnagyobb súllyal esik latba mind a négy tárgyalófél képviselői szerint. A görög oldal számára a legfontosabb biztonsági kérdések a sziget elválasztását megakadályozó garanciák, a török csapatok jelenléte, a demilitarizáció és a török intervenció jog a Garancia Egyezmény alapján. Azok a kérdések, amelyekben a biztonsági jelleg az uralkodó, nagyrészt az egyezmény alkalmazásának garanciáit érintik, a török telepések jelenlétét és a lehetséges török bevándorlók beáramlását, valamint az európai biztonsági és védelmi politika összefüggésében tárgyalt szuverenitási korlátozásokat. A török oldal fő biztonsági követelése arra irányulnak, hogy kizárják a sziget egyesülésének lehetőségét Görögországgal, garantálják a politikai egyenjogúságot, és lehetővé tegyék a török csapatok állandó állomásozását, valamint a Garancia Egyezmény fenntartását. Vannak kérdések, amelyekben a biztonsági felhang fontos szerepet játszik, mint például a görög ciprióta menekültek visszatérése, valamint a görög ciprióta közösség gazdasági és számbeli fölénye. Nem hivatalos szinten megjelenik még a török anyaország beltügyének dominanciájától való félelem a török ciprióta közösség soraiban.

Az a tény, hogy egy rendezési terv sorsáról két népszavazás dönt, már figyelemre méltó politikai eredmény volt, tekintetbe véve az 1974 óta tartó megosztottság miatt fennálló patthelyzetet. Sőt, mi több, a népszavazást felvezető, valamint az eredményeiket követő politikai mozgások alapjaiban változtatták meg a külső megfigyelők és a nemzetközi közösség értékelését az érintett felekről pozitív irányban, de egyúttal negatív irányú változás is bekövetkezett az eredményeket követően, a biztonsági aspektusok elemzése során. A sziget 1974-es szétválasztása óta általában a török oldal volt – bár nem mindig – a kompromisszumképtelen fél. A különböző török kormányok és a török ciprióta vezető, Rauf Denktas több ízben is kijelentette, hogy úgy gondolják, a probléma megoldása a korábbi állapot visszaállítása lenne. Sőt, mihelyt bármilyen tárgyalás kezdetét vette volna, a török oldal azonnal ragaszkodott az 1983-ban egyoldalúan kikiáltott „Észak-Ciprusi Török Köztársaság” elismeréséhez mint bármely rendezés alapvető feltételéhez – amely követelés a görög oldal számára semmiképpen, de ami még inkább fontos, a nemzetközi közösség részéről sem volt semmi szín alatt elfogadható.

Ha nem is minden, de az érintett felek legtöbb biztonsági aggályára a legjobb választ a felek teljes EU-tagságának elérése adhatja. Ez maximális biztonságot nyújthatna Görögország, Törökország és Ciprus közti fegyveres konfliktus kialakulása ellen. Mindazonáltal, ami a tagállamok közti belső küzdelmeket illeti, az EU eredményei kevésbé meggyőzőek. Nem szabad megfelekednünk arról, hogy az EU politikája az eszkalálódó belső et-

nikai vagy vallási konfliktusok esetén leginkább a távolmaradással jellemezhető, ahogy az Észak-Írországból, Korzikán vagy Baszkföldön már látható volt. Cipruson azonban egy soknemzetiségű ENSZ-erő volt, van és lesz jelen a béke és stabilitás fenntartása céljából mind a kérdés rendezését megelőzően, mind közben, majd azután is. A közös kül- és védelmi politika, melynek részeként egy európai haderő állomásozna Cipruson, felválthatná az ENSZ-erőket egy napon, és a lehető legjobb biztonsági garanciát nyújthatná egy jövőben aláírandó egyezmény számára. Ez ma még nem kivitelezhető. A legjobb biztonsági garancia mindkét közösség, valamint az anyaországok számára egy európai Ciprus lenne, még akkor is, ha eltökéltségük őszinte és komoly, hogy egy jövőbeni egyezményt aláírjanak, és hogy ez az egyezmény működhessen is.

Bosznay Csaba